

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.38>

ДИТЯЧА ПРИМУСОВА ПРАЦЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ТРУДОВОГО РАБСТВА: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Бутинська Р.Я.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7071-4234
Scopus Author ID: 57438766200*

Яновицька А.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-8492-2077
Scopus Author ID: 57218243559*

Бутинська Р.Я., Яновицька А.В. Дитяча примусова праця як одна з форм трудового рабства: міжнародна практика та кримінальна відповідальність.

У статті досліджено особливості дитячої примусової праці як однієї з форм трудового рабства. Акцентовано на міжнародній практиці правового регулювання праці неповнолітніх та встановлення кримінальної відповідальності за трудове рабство. Показано, що держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правничої допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги у цій сфері. Зазначено, що примусова праця не тільки порушує основні права дитини, а й гальмує гармонійний соціально-економічний розвиток цивілізованих держав загалом. Наголошено, що поширенню дитячої праці сприяють збройні конфлікти та природні катастрофи, що руйнують соціальну інфраструктуру і роблять дітей особливо вразливими. Слабкість правової системи, відсутність ефективного контролю за дотриманням трудових прав, а також безкарність порушників створюють сприятливе підґрунтя для продовження подібних практик. Додатковим чинником є структура глобальної економіки, зокрема міжнародні шляхи поставок. Для ефективної протидії проблемі дитячої примусової праці потрібна не тільки стійка нормативна база, а й узгоджені зусилля з боку держав, бізнесу та громадянського суспільства, особливо з урахуванням швидкозмінних глобальних умов. Низка країн Європи криміналізували ці діяння. Так, Кримінальний кодекс Німеччини містить низку норм, спрямованих на заборону використання рабської праці, які розмежовуються залежно від мотивів і цілей звернення людини в рабство. Зокрема, він передбачає кілька складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із примусовою працею, експлуатацією та торгівлею людьми, серед яких: торгівля людьми, примусова проституція, примусова праця, експлуатація робочої сили та експлуатація, пов'язана з незаконним утриманням. Кримінальний кодекс Італії не містить прямої норми про відповідальність за використання рабської праці, оскільки в країні діють норми Конституції та міжнародного права, які безпосередньо регулюють ці питання. Французьке законодавство містить кілька актів, у яких є положення про заборону рабства. До найбільш значущих варто зарахувати Конституцію, Кримінальний кодекс і Декларацію прав людини і громадянина. В Україні примусова праця, включаючи використання дитячої праці, заборонена. Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за експлуатацію дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці. Зроблено висновок, що проблема примусової дитячої праці досі є однією з найгостріших у сучасному світі. Незважаючи на те, що прийнято низку міжнародних правових документів, які регулюють цю сферу, активну діяльність міжнародних організацій у сфері праці, зокрема МОП, а також успішні ініціативи окремих держав, мільйони дітей усе ще змушені працювати в умовах, які порушують їхні права на здоров'я, освіту та гідне життя.

Ключові слова: права людини, права дітей, право на працю, захист прав дітей, трудове законодавство, примусова праця, трудове рабство, міжнародні стандарти праці, кримінальна відповідальність.

Butynska R.Ya., Yanovytska A.V. Forced child labor as a form of labor slavery: international practice and criminal liability.

The article examines the features of child forced labor as a form of labor slavery. Emphasis is placed on international practice of legal regulation of the labor of minors and the establishment of criminal liability for labor slavery. It is shown that the state guarantees all children equal access to free legal aid necessary to ensure the protection of their rights, on the grounds and in the manner established by the law regulating the provision of free legal aid in this area. It is noted that forced labor not only violates the fundamental rights of the child, but also hinders the harmonious socio-economic development of civilized states in general. It is emphasized that the spread of child labor is facilitated by armed conflicts and natural disasters that destroy social infrastructure and make children particularly vulnerable. The weakness of the legal system, the lack of effective control over the observance of labor rights, as well as the impunity of violators create a favorable environment for the continuation of such practices. An additional factor is the structure of the global economy, in particular international supply routes. Effectively combating the problem of forced child labor requires not only a stable regulatory framework, but also concerted efforts by states, businesses and civil society, especially given the rapidly changing global conditions. A number of European countries have criminalized these acts. For example, the German Criminal Code contains a number of provisions aimed at prohibiting the use of slave labor, which are differentiated depending on the motives and purposes of enslaving a person. In particular, it provides for several criminal offenses related to forced labor, exploitation and trafficking in human beings, including: human trafficking, forced prostitution, forced labor, labor exploitation and exploitation associated with illegal detention. The Italian Criminal Code does not contain a direct provision on liability for the use of slave labor, since the country has provisions of the Constitution and international law that directly regulate these issues. French legislation contains several acts that contain provisions on the prohibition of slavery. The most significant include the Constitution, the Criminal Code, and the Declaration of the Rights of Man and Citizen. Forced labor, including the use of child labor, is prohibited in Ukraine. The Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for the exploitation of a child who has not reached the age at which employment is permitted by law, through the use of his or her labor. It is concluded that the problem of forced child labor is still one of the most acute in the modern world. Despite the adoption of a number of international legal documents regulating this area, the active activities of international organizations in the field of labor, in particular the ILO, as well as successful initiatives of individual states, millions of children are still forced to work in conditions that violate their rights to health, education, and a decent life.

Key words: human rights, children's rights, the right to work, protection of children's rights, labor legislation, forced labor, labor slavery, international labor standards, criminal liability.

Постановка проблеми. Дитяча примусова праця є однією з найактуальніших проблем людства, оскільки заторкує долі мільйонів дітей. За останні чотири роки кількість працюючих дітей і підлітків у всьому світі збільшилася на 8,4 млн – до 160 млн [1]. Примусова праця не тільки порушує основні права дитини, а й гальмує гармонійний соціально-економічний розвиток цивілізованих держав загалом.

Варто зазначити, що порядок застосування праці дітей визначається законодавством України про працю (стаття 188 Кодексу законів про працю України [2]). Допускається прийняття на роботу дитини, якій виповнилося 16 років. Із 15-річного віку також можуть приймати на роботу, щоправда, за умов, що це не завдасть шкоди здоров'ю і навчанню дитини та є згода одного з батьків або особи, яка їх замінює. Також допускається прийняття на роботу здобувачів освіти закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту, за умови, знов-таки, що це не завдає шкоди здоров'ю дитини і не порушує процесу її навчання, передбачається у вільний від навчання час по досягненні 14-річного віку за згодою одного з батьків або особи, що їх замінює.

Чинне законодавство України забороняє залучати дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час. Утім, попри наявність правових норм у сфері праці неповнолітніх, проблема використання примусової дитячої праці нікуди не зникла, навіть навпаки, простежується тенденція до збільшення кількості дітей, залучених до дитячої праці. Особливо це помітно в країнах з високим рівнем бідності, до якого призвели, окрім економічних чинників, корупція та політична нестабільність у світі, а останніми роками погіршують ситуацію ще й військові конфлікти. Зокрема, повномасштабна війна в Україні, що триває з 2022 року, суттєво вплинула на життя дітей. Мільйони українських дітей залишилися без домівки, можливості навчатися та доступу до медичних послуг [3].

Проблема дитячої примусової праці тісно пов'язана з бідністю родин із дітьми. А через війну багатодітні сім'ї (з трьома і більше дітьми) опинилися в найгіршому становищі. Рівень бідності серед таких домогосподарств сягає 84,7 % [4]. Тож одним з основних завдань держави у сфері трудових відносин є захист дітей як однієї з найуразливіших груп населення, оскільки саме вони більше за інших схильні до дискримінації, тому часто й стикаються з проблемами з реалізацією своїх основних прав і свобод у сфері праці.

Ступінь наукової розробки проблеми. На сьогодні можемо стверджувати про відсутність у вітчизняній юридичній науці і науці трудового права зокрема комплексних досліджень правового статусу неповнолітніх, реалізації ними права на працю. Цю проблему зазвичай розглядають з погляду теорії права, сімейного і кримінального права, зокрема ювенальної юстиції. Серед науковців, які вивчали цю проблематику, варто виокремити І. Бандурку, О. Бутько, С. Алфьорова, В. Вітвіцьку, Н. Оніщенко, С. Саблука, Н. Крестовську та ін. У сфері трудового права означена проблема є предметом дослідження Л. Вакарюк, С. Вишневецької, М. Жернакова, Н. Гетманцевої, Н. Ортинської, Я. Симутіної, М. Шумила та ін. Утім, пропри вагомій науковій напрацювання у сфері права дітей на працю, ця проблема все ще не досліджена повною мірою, особливо з погляду реалізації неповнолітніми права на працю, охорони їхньої праці в сучасних умовах, а також подолання такого ганебного явища, як дитяче рабство.

Мета статті – дослідити особливості дитячої примусової праці як форми трудового рабства, окреслити міжнародні тенденції правового регулювання та охарактеризувати кримінальну відповідальність у цій сфері.

Виклад матеріалу. Декларація прав дитини чітко визначає, що «дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості потрібно любов та розуміння. Вона має, якщо це можливо, зростати в піклуванні та під відповідальністю своїх батьків, у будь-якому разі – в атмосфері любові та моральної і матеріальної забезпеченості; малолітня дитина, крім випадків, коли є виняткові обставини, не має розлучатися зі своєю матір'ю. На суспільство та органи публічної влади має бути покладений обов'язок щодо здійснення особливого піклування про дітей, які не мають сім'ї, та про дітей, які не мають достатніх засобів існування» [5].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про охорону дитинства» всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [6].

Держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правничої допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги у цій сфері.

Основоположним документом у визначенні примусової праці можна назвати Конвенцію Міжнародної організації праці (МОП) № 29, як перший документ, що сформулював цей офіційний термін. Згідно з Конвенцією примусова праця – це «будь-яка робота або служба, що вимагається від будь-якої особи під загрозою будь-якого покарання, для виконання якої ця особа не запропонувала своїх послуг добровільно» [7], а вже в Конвенції МОП № 182 йдеться про те, що примусова дитяча праця є «найгіршою формою дитячої праці» [8]. Свою лепту в захист прав дітей від економічної експлуатації внесла і ООН, заявивши, що «робота не повинна становити небезпеку для здоров'я, як фізичного, так і розумового, а також морального, або служити перешкодою в отриманні ними освіти» [9].

Дитина не може прийматися на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; їй у жодному разі не повинні доручатися чи дозволятися роботи або заняття, які є шкідливими для її здоров'я або перешкоджають її освіті, фізичному, розумовому чи моральному розвитку (принцип 9 Декларації прав дитини) [5].

Явище примусової дитячої праці не є новим, особливо в суспільствах, де бідність і нестача робочих рук змушували залучати дітей до важкої і навіть небезпечної роботи. Але незважаючи на боротьбу з нею, ця проблема досі вкрай актуальна. Так, за оцінками МОП і ЮНІСЕФ за 2024 рік, у 2020 році відсоток дітей, задіяних у дитячій праці, становив близько 68,5 % від усіх працюючих дітей або 168 млн в абсолютних цифрах [10]. За даними цих же організацій, більшість (70 %) з них зайняті в сільському господарстві, решта припадає на сферу послуг і промисловість, по 20 % і 10 % відповідно. А кількість тих, хто виконує небезпечну роботу, становить 79 млн [10].

Нинішні умови, як заявила глава ЮНІСЕФ Генрієтта Фор, лише «посилили і без того важку ситуацію» [12]. Зараз немає точних даних про дитяче рабство, проте прогнозують, що «ще дев'ять мільйонів дітей будуть змушені займатися дитячою працею» [12]. Окрім того, за словами фахівця ЮНІСЕФ зі статистики Клаудії Каппи, «статистичне моделювання показує, що ця цифра потенційно може бути більш ніж у п'ять разів вищою» [12].

Що стосується регіонів, де поширена дитяча примусова праця, передусім варто згадати Африку, точніше регіон на південь від Сахари, де до такої праці залучені 26 % дітей від загальної кількості. Всього ж на континенті зайняті в дитячій праці 92 млн, на другому місці Азіатсько-Тихоокеанський регіон зі 49 млн (5,6 %). Третє місце ділять між собою два регіони: Європа і Центральна Азія, а також Америка (по 8,3 млн). Найменше таких дітей в арабських країнах (2,9 млн) [13].

Причини примусової дитячої праці мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Ключовим чинником є бідність сімей. Так, у найбідніших країнах понад одна дитина з п'яти залучена до дитячої праці [14]. У багатьох країнах батьки змушені відправляти своїх дітей на роботу, щоб забезпечити бодай мінімальні потреби в їжі та житлі. Це особливо характерно для сільських районів, де рівень життя і соцпідтримки вкрай низький. Наприклад, «в країнах Африки на південь від Сахари зростання населення, крайня бідність і неадекватні заходи соціального захисту призвели до того, що за останні чотири роки ще 16,6 мільйона дітей були залучені до дитячої праці» [15].

Обмежений доступ до освіти, поряд з бідністю, відіграє серйозну роль у трудовій експлуатації дітей: у віддалених і бідних регіонах школи або відсутні, або на навчання потрібні кошти, що робить його недоступним для багатьох сімей [16]. У таких умовах праця стає для дитини не вибором, а вимушеною необхідністю. Неабияку роль відіграють також культурні й соціальні установки, згідно з якими участь дітей у трудовій діяльності сприймається як норма або навіть обов'язок. Наприклад, говорячи про сільське господарство, МОП вказує, що «більшість (67,5 %) працюючих дітей є неоплачуваними членами сім'ї. У сільському господарстві цей відсоток вищий і поєднується з дуже раннім виходом на роботу, іноді між 5 і 7 роками» [16].

Окрім того, поширенню дитячої праці сприяють збройні конфлікти та природні катастрофи, що руйнують соціальну інфраструктуру і роблять дітей особливо вразливими. Слабкість правової системи, відсутність ефективного контролю за дотриманням трудових прав, а також безкарність порушників створюють сприятливе підґрунтя для продовження подібних практик.

Додатковим чинником є структура глобальної економіки, зокрема міжнародні шляхи поставок. Компанії, які прагнуть знизити витрати, іноді співпрацюють з постачальниками, які не дотримуються трудових норм. Це побічно сприяє використанню дитячої праці в країнах, що розвиваються, особливо в таких галузях, як текстиль, видобуток корисних копалин і сільське господарство. Один із найяскравіших прикладів – використання дитячої праці на бавовняних полях, де налічується близько 2 млн таких дітей [17].

Примусова дитяча праця – глобальна проблема. При цьому міжнародне співтовариство останніми роками посилено працює над розробкою правових інструментів, спрямованих на її викорінення. Ключова роль у цьому процесі належить МОП. Саме ця організація розробила найважливіші міжнародні конвенції, що визначають зобов'язання держав щодо захисту дітей від трудової експлуатації.

Серед основоположних документів можна виокремити Конвенцію МОП про примусову або обов'язкову працю № 29 (1930) та Конвенцію МОП про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці № 182 (1999). Також варто згадати Конвенцію МОП про скасування примусової праці № 105 (1957), Конвенцію МОП про мінімальний вік для прийняття на роботу № 138 (1973) [18]. Окрім цих документів, на сьогодні важливу додаткову правову основу становить Конвенція про права дитини Генасамблеї ООН 1989 року. Вона закріплює «право кожної дитини бути захищеною від економічної експлуатації та виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для її здоров'я» або заважати освіті дитини [19]. Цей документ фактично зобов'язує держави вживати ефективних заходів для протидії експлуатації дітей.

Прикметно, що ще 2002 року МОП заснувала Всесвітній день боротьби з дитячою працею. Цей захід спрямований на постійне привертання уваги до наявної проблеми та стимулювання державних і громадських ініціатив. У 2006 році МОП ініціювала Глобальну ініціативу щодо забезпечення справедливих трудових практик. Наприклад, спільний з відомою компанією «Primark» проєкт, спрямований на прискорення прогресу у викоріненні дитячої праці. Окрім цього, у рамках проєкту надавалася підтримка в розробці та впровадженні Кодексу про дитячу працю та Рамкової програми боротьби з дитячою працею [20].

Важливо також наголосити, що в рамках боротьби з дитячою експлуатацією 2024 року Єврокомісія затвердила регламент – Директиву про комплексну перевірку в галузі сталого розвитку (Corporate Sustainability Due Diligence Directive), яка зобов'язує компанії проводити перевірку бізнесу на дотримання прав людини, зокрема заборону на використання дитячої праці [21]. Цей регламент має на меті підвищити відповідальність бізнесу та запобігти негативному впливу на сталий розвиток.

Отже, за останні два десятиліття міжнародні правові механізми й ініціативи щодо боротьби з примусовою дитячою працею продемонстрували і значні досягнення, і відсталість самих інститутів. Для ефективної протидії цій проблемі потрібна не тільки стійка нормативна база, а й узгоджені

зусилля з боку держав, бізнесу та громадянського суспільства, особливо з урахуванням швидкозмінних глобальних умов.

Передусім звернімося до кримінально-правового підходу встановлення відповідальності за розглянуті злочини за кримінальним законодавством країн Європи.

Кримінальний кодекс Німеччини містить низку норм, спрямованих на заборону використання рабської праці, які розмежовуються залежно від мотивів і цілей звернення людини в рабство. Зокрема, він передбачає кілька складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із примусовою працею, експлуатацією та торгівлею людьми, серед яких: торгівля людьми, примусова проституція, примусова праця, експлуатація робочої сили та експлуатація, пов'язана з незаконним утриманням.

У Європі саме Німеччина стала однією з перших держав, яка винесла питання рабства і торгівлі людьми на обговорення світової громадськості. У 1994 році за ініціативою уряду Німеччини було створено комісію, яка займалася протидією сексуальній експлуатації жінок і дітей [22]. У 2005 році, у зв'язку з ратифікацією Палермського протоколу, питання примусової праці й експлуатації почали активно обговорювати на державному рівні.

Кримінальний кодекс Італії не містить прямої норми про відповідальність за використання рабської праці, оскільки в країні діють норми Конституції та міжнародного права, які безпосередньо регулюють ці питання. Проте закон містить низку положень, пов'язаних із примусовою працею. У Кримінальному кодексі визначено поняття примусової праці як повне підпорядкування однієї особи іншій. При цьому, незалежно від наявності згоди жертви на таку експлуатацію, відповідні дії вважаються кримінально караними.

Однією з істотних переваг італійського законодавства є прийнятий 1998 року Закон «Про імміграцію» [23], у якому прописано гарантії для осіб, котрі стали жертвами примусової праці або експлуатації.

Французьке законодавство містить кілька актів, у яких є положення про заборону рабства. До найбільш значущих варто зарахувати Конституцію, Кримінальний кодекс і Декларацію прав людини і громадянина. У Конституції Франції закріплена заборона на незаконне позбавлення іншої людини свободи. Доповнює цю заборону норма Кримінального кодексу Франції про заборону на звернення в рабство і норма про відповідальність за поставлення особи в такі умови життя і роботи, які не сумісні з умовами, що зберігають людську гідність [22].

Відповідно до Кримінального кодексу Франції кримінальна відповідальність настає за примусову працю, торгівлю людьми, звернення людини в рабство, експлуатацію осіб, доведених до стану рабства, приховування особи з метою її подальшої експлуатації, залучення до проституції або жебрацтва, створення умові праці, що принижують людську гідність, а також за підневільний стан і примусову працю.

Активну роль у питаннях протидії рабству відіграє кримінальне законодавство США. Історично ця держава була основним центром работоргівлі, тому питання реабілітації постраждалих у цей період мають велике значення. Нині одним із пріоритетних завдань для законодавства Америки є боротьба з торгівлею людьми, що включає експлуатацію переважно жінок та дітей. Одним із ключових правових актів у цій сфері є Mann Act (White Slave Act) – Закон про «біле рабство», прийнятий 1910 року та чинний досі.

Щодо України, варто зазначити, що держава активно протидіє примусовій дитячій праці як формі трудового рабства. Проте дослідники справедливо ставлять запитання: чому, попри законодавчу заборону примусової праці (зокрема, ст. 43 Конституції України, яка забороняє використання примусової праці та гарантує вільний вибір праці, на яку особа вільно погоджується [24]), нам часто доводиться працювати проти власного бажання, і при цьому керівники, батьки або вихователі не несуть відповідальності за таке примушування? [25].

В Україні примусова праця, включаючи використання дитячої праці, заборонена. Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за експлуатацію дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці. Так, відповідно до ст. 150 кодексу, експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці карається: пробаційним наглядом на строк до трьох років або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років; позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років (у випадку, коли злочин вчинений щодо кількох дітей або якщо вони спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини, або поєднані з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві); позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років (якщо злочин вчинений організованою групою) [26].

При цьому, якщо дитина постраждала від трудової експлуатації, потрібно звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Освітнього омбудсмана; Національної поліції України; Державної служби України з питань праці (щодо дотримання законодавства про працю, зокрема неповнолітніх) тощо.

Вищенаведене дає підстави для висновку про актуальність проблем, пов'язаних з інститутом заборони використання рабської праці й удосконалення кримінально-правової відповідальності за примусову дитячу працю з погляду не тільки внутрішнього національного законодавства, а й у порівнянні з подібними нормами кримінальних законів інших держав. Звернення до аналізу зарубіжного законодавства дає змогу краще пізнати право своєї країни, запозичити нові ідеї й аргументи, які могли залишатися поза увагою національного законодавця. У цьому контексті досвід інших кримінально-правових систем є справді безцінним.

Висновки. Отже, проблема примусової дитячої праці досі є однією з найгостріших у сучасному світі. Незважаючи на те, що прийнято низку міжнародних правових документів, які регулюють цю сферу, активну діяльність міжнародних організацій у сфері праці, зокрема МОП, а також успішні ініціативи окремих держав, мільйони дітей усе ще змушені працювати в умовах, які порушують їхні права на здоров'я, освіту та гідне життя. Часто це відбувається навіть тоді, коли законодавство прямо забороняє дитячу працю через вік.

Вивчення підходів різних країн до боротьби з примусовою дитячою працею приводить до висновку, що тільки комплексний підхід здатен ефективно розв'язати цю проблему. Важлива не лише діяльність окремих організацій, а й координація всіх державних структур між собою. Окрім заходів, спрямованих на безпосереднє викорінення дитячої праці, необхідні механізми контролю за їх дотриманням, правопросвітницька робота та інформаційна підтримка населення. Особливо актуальним є міжнародне співробітництво в умовах війни в Україні та глобальних криз, коли об'єднання зусиль із міжнародними організаціями, що ведуть боротьбу з трудовим рабством, стає критично важливим. Майбутнє мільйонів дітей безпосередньо залежить від того, наскільки серйозно світ поставиться до розв'язання цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Число працюючих дітей у світі досягло 160 млн осіб. *Mind*. 2021. 10 черв. <https://mind.ua/news/20227228-chislo-pracyuyuchih-ditej-u-sviti-dosyaglo-160-mln-osib>.
2. Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
3. Дитинство під час війни. 500 днів обстрілів, страху, але й надії. *UNICEF. Україна*. 2023. 7 лип. URL: https://www.unicef.org/ukraine/stories/childhood-in-the-war?utm_source=chatgpt.com.
4. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024 / UNICEF. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf.
5. Декларація прав дитини : міжнар. док. від 20.11.1959. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
7. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю: міжнар. док. від 28.06.1930 № 29 / МОП. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text.
8. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: міжнар. док. від 17.06.1999 № 182 / МОП. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.
9. United Nations : website. URL: <https://ukraine.un.org/en>.
10. International Labour Organization : website. URL: <https://www.ilo.org/>.
11. UNICEF: website. URL: <https://www.unicef.org/>.
12. «Wake-up call»: World sees first rise in child labor in 20 years, U.N. says. *CBS News*. 2021. 10 June. URL: <https://www.cbsnews.com/news/child-labor-first-rise-worldwide-20-years-un-says/>.
13. Tarhan M. More than 1 in 5 children are engaged in child labor in the world's poorest countries. *Anadolu Agency*. 2023. 12 June. URL: <https://www.aa.com.tr/en/world/more-than-1-in-5-children-are-engaged-in-child-labor-in-the-worlds-poorest-countries/2919826>.
14. Child Labor Statistics. UNICEF DATA. New York, July 2024. URL: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/>.
15. Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward. UNICEF DATA. New York, 9 June 2024. URL: <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/>.

16. Child labour in agriculture. *International Labour Organization : website*. URL: <https://www.ilo.org/international-programme-elimination-child-labour-ipecc/sectors-and-topics/child-labour-agriculture>
17. Gazieva M. «It was very secret»: Uncovering wounds of forced labour in Uzbek cotton. *openDemocracy*. 2023. 18 December. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/uzbekistan-forced-labour-youth-cotton/>.
18. Міжнародні документи МОП. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/c395/page2/sps>.
19. Конвенція про права дитини: міжнар. док. від 20.11.1989 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
20. Project to strengthen policies and programmes to prevent and remediate child labour in the Primark apparel supply chain. *International Labour Organization : website*. URL: <https://www.ilo.org/projects-and-partnerships/projects/project-strengthen-policies-and-programmes-prevent-and-remediate-child>.
21. Corporate sustainability due diligence: Council gives its final approval / European Council, 24 May 2024. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/24/corporate-sustainability-due-diligence-council-gives-its-final-approval/>.
22. Марченко О. В. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник у 2 т. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Т. 2. 428 с.
23. Legislative Decree 25 July 1998 № 286. Combined text of measures governing immigration and norms on the condition of foreign citizens. URL: https://www.legislationline.org/download/id/4982/file/Ialy_Decree_immigration_foreigners_1998_en.pdf.
24. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
25. Прийма С. В. Право не бути присилуваним виконувати примусову чи обов'язкову працю в практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство. Міжнародне право*. 2024. № 6. С. 291–303. URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2024/6_2024/45.pdf.
26. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026